DESPRE COMPONENȚA CUVINTELOR FLEXIBILE ALE LIMBII ROMÎNE *

DE

I. PĂTRUȚ

În cele ce urmează ne ocupăm de analiza elementelor componente ale cuvintelor flexibile din limba romînă [1], cu intenția de a da cîteva indicații și sugestii pentru înlăturarea unor lipsuri și greșeli din gramaticile noastre.

Se știe că analiza cuvintelor rusești în părțile lor componente este o problemă rezolvată în gramaticile sovietice, care aproape nu mai dă naștere la nici un fel de discuții. Analiza cuvintelor romînești nu a fost încă rezolvată acceptabil. Multe dintre gramaticile noastre, cunoscute, și care s-au bucurat de oarecare circulație, nu dau reguli precise privitoare la componența formelor gramaticale, « Gramatica limbii romîne a Academiei R.P.R. » [2] acordă acestei probleme atenția cuvenită, însă și în ea se găsesc unele greșeli, atît în ce privește analiza formelor gramaticale, cît și a derivatelor.

★

Trebuie să precizăm că ne vom ocupa de analiza cuvintelor din punctul de vedere al gramaticii descriptive, așa cum se procedează și în Gram. Acad., nu din punct de vedere istoric.

---

* Comunicare prezentată la sesiunea științifică a Universităților V. Babeș și Bolyai din Cluj, în 14 mai 1955.

[1] Prin « componența cuvintelor » redăm termenul rusesc составслова, generalizat și singurul folosit în gramaticile rusești. În lucrarea acad. Iorgu Iordan, Limba romînă contemporană (București, 1954), problema aceasta e tratată în paragraful intitulat « Structura morfologică a cuvintelor limbii romîne » (p. 268—277).

[2] În continuare o vom cita sub prescurtarea Gram. Acad.

BDD-A10300 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:20 UTC)

În gramaticile istorice se analizează cuvintele avînd în vedere forma lor mai veche, de obicei din limba-bază, chiar din limba indo-europeană, în cazul limbilor indo-europene. În gramaticile descriptive, destinate mai ales învățămîntului, se are în vedere forma actuală a cuvintelor și pe baza ei se face analiza, care se deosebește aproape totdeauna de cea făcută din punct de vedere istoric. Această deosebire se explică ușor: în cursul vremii, datorită proceselor fonetice, forma cuvintelor se schimbă; consoanele finale cad și dispar chiar și alte sunete precedente. Dispar, astfel, fostele desinențe și chiar sunete de la sfîrșitul temei. De exemplu, substantivul latinesc *lupus* a avut cîndva, tema în *-o-*, la care s-au adăugat terminațiile, la sg. nom. *-s (lupo-s> lupus)*, ac. *-m (lupo-m> lupum)*, abl. *-d (lupo-d> lupo)*, tip care este apropiat de cel indo-european: sg. nom *ulko-s*, ac. *ulko-m*, dat. *ulko-i*, abl. *ulko-d* etc. Dar, întrucît în latină nu se mai vede tema în *-o-* decît la unele cazuri (sg. dat. abl. *lupo*, pl. ac. *lupo-s)*, în toate gramaticile latine, destinate școlilor, se obișnuiește să se spună că declinarea a II-a are următoarele terminații: sg. nom. *-us*, ac. *-um*, dat., abl. *-o* etc.,deci considerîndu-se că tema este *lup-*, care de fapt e echivalentul vechii rădăcini indo-europene.

În limba romînă, căzînd desinențele vechi, latinești, și apoi vocala tematică, s-a ajuns ca forma de singular, *lup* fără terminație, să fie egală cu tema [1].

Menționăm apoi că analiza cuvintelor, în elementele lor constitutive, o vom face avînd în vedere sistemul fonetic-fonologic adoptat în Gram. Acad., vol. I.

★

În toate gramaticile limbii romîne — cu excepția celei a Academiei, despre care vom vorbi mai jos — nu i s-a dat importanța cuvenită t e m e i, unul dintre morfemele de bază ale flexiunii. În gramaticile noastre se vorbește, desigur, de desinențe (terminații) cazuale sau personale, însă în nici una nu s-a căutat să se delimiteze just ceea ce este variabil de la un caz la altul, de la o persoană la alta — desinențele — de partea cuvîntului de obicei invariabilă, la care se adaugă aceste desinențe — t e m a [2]. Analize greșite s-au moștenit și transmis de la o gramatică la alta. De pildă: s-a spus că un substantiv ca *lup* are la nominativul singular terminația *-p*, iar la nominativul plural așa-numitul *-i* scurt și așa s-a repetat

[1] La fel se analizează substantivele și în limba rusă: la substantivele din declinarea corespunzătoare, fiindcă vechea temă în *-o-* nu se mai păstrează decît la instr. sg. (волко-м) în vechea slavă tema în *-o-* se păstrează la mai multe cazuri: sg. instr. *(vlĭko -mi)*, pl. dat. (*vlĭko-mŭ*), dual dat. și instr. *(vlĭko-ma)* tema este волк, iar ceea ce urmează sînt considerate desinențe (sg. gen. *-a*. dat. *-y*. instr. -ом etc.).

[2] Termenul acesta nici n-a prea fost întrebuințat în gramaticile anterioare celei a Academiei. La noi s-a folosit, cu preferință, termenul t u l p i n ă și cu sensul rus основа «temă» și cu sensul lui корень «rădăcină» (vezi acad. I. Iordan, op. cit. p. 271. Termenii ruseşti корень și основа au, pe cît știu, în toate gramaticile ruseşti întrebuințare precisă și general acceptată; nu se folosesc unul în locul celuilalt, cum spune acad. I. Iordan, ibid.).

BDD-A10300 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:20 UTC)

de la o gramatică la alta, așa s-a învățat în toate școlile, fără să ne întrebăm: cum să se adauge terminația nominativului plural la cea a nominativului singular? Și e de mirare că gramaticienii și profesorii noștri s-au mulțumit cu o asemenea regulă care «preciza» că terminația unui caz, a nominativului singular, este, la un grup de substantive, oricare dintre consoane: *-b* (rob), *-c* (cuc), *-d* (dud), *-l* (cal), *-p* (snop), *-r* (par) etc. Chiar și în Gram. Acad. se continuă unele dintre aceste greșeli [1].

Ținînd seama de lucrările de gramatică romînă de pînă acum, în flexiunea limbii romîne trebuie aduse precizări și corectări în legătură mai ales cu trei elemente ale formelor gramaticale: t e m a, d e s i n e n ț a, și s u f i x e caracteristice diferitelor forme ale flexiunii [2].

Tema este unul dintre morfemele de bază ale flexiunii (și totodată ale derivației). Fiind partea invariabilă, de regulă, a cuvintelor, fără a o stabili nu se poate cunoaște științific o limbă. Aflarea temei presupune deci stabilirea în prealabil a desinențelor și a sufixelor flexionale.

Analiza substantivelor romînești este în bună parte greșită în gramaticile noastre, chiar și în cea a Academiei.

Astfel în aceasta din urmă se spune că «substantivele masculine nearticulate au următoarele terminații: consoană, consoană muiată, *-u*, *-u* semivocalic, *-e* și *-ă*: la plural: *-i*, *-i* semivocalic și consoană muiată» (vol. I, p. 132)

De fapt substantivele ca *rob—robi* [3], *ochi—ochi*, *ciocoi—ciocoi* n-au terminație nici la singular, nici la plural, iar cele cu terminația *-e* (ca *vierme)* sau *-ă (vlădică)* n-au terminații la plural *(viermi, vlădici)*.

---

[1] În lucrarea citată a acad. I. Iordan, Limba romînă contemporană, se ia poziție împotriva unora dintre ele. Printre altele acad. I. Iordan propune o delimitare de sens între termenii t e r m i n a ț i e și d e s i n e n ț ă. Primul «însemnează sfîrșitul cuvîntului în sens strict, fără nici o aluzie la aptitudinea lui de a se modifica în vederea îndeplinirii unei funcțiuni gramaticale» (op. cit. p. 269), funcțiune pe care o are termenul al doilea, desinența. Fără îndoială că în gramaticile noastre s-a făcut confuzie între «desinențe» și «terminație» (acordăm aici acestor doi termeni valoarea propusă de acad. I. Iordan). De aceea în gramatici se spunea, de exemplu, că substantivele nearticulate masculine se termină sau au următoarele terminații: la sg. nom., consoană, *u*, *u* semivocalic etc. (vezi Gram. Acad. vol. I, p. 132), punîndu-se pe picior de egalitate *-p* din *lup*, cu *-u* din *codru* și cu *-u* din *bou*, ceea ce este evident greșit, căci *-p* din *lup* este al temei, pe cînd *-u* și *-u* din substantivele citate sînt într-adevăr desinențe (comp. pl. *codri, boi*). Cred însă că diferențierea dintre «terminație» și «desinență» nu este necesară în felul propus de acad. I. Iordan, avînd în vedere larga întrebuințare la noi a celor doi termeni cu același sens.

Remarcăm că acad. I. Iordan nu se folosește în continuare de diferențierea dintre cei doi termeni: «Semnele distinctive ale celor trei genuri din limba noastră sînt: terminația *-ă* pentru feminin, *-u* sau consoană pentru masculin și neutru, *-a* pentru toate trei genurile» (p. 285) etc.

[2] Numite și sufixe f l e x i o n a r e (vezi acad. I. Iordan, op. cit., p. 274). În gramaticile rusești sînt numite «formoobrazuiușcie suffixî». Propunem termenul de sufixe «flexionale».

[3] Exemplele le alegem din cele date în Gram. Acad.

BDD-A10300 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:20 UTC)

Tot așa, unele feminine cu terminația, la singular, *-ă (bancă)* (ibid., p. 133), sau *-e (cărare, baie)* (ibid., p. 135) n-au terminație la plural *(bănci, cărări, băi)*.

Femininele de felul lui *albie, corabie* (ibidem, p. 134), ar putea fi analizate ca având la singular terminația *-e*, la plural *-i* semivocalic. S-ar putea însă și alt fel. Ele se rostesc cu un *-i-* semivocalic înaintea lui *-e (albie, corabie)*. În grupa lor sînt multe de origine rusească: *artilerie, cavalerie, infanterie* etc. (артилерия, кавалерия, инфантерия,, care în Gramatica limbii ruse a Academiei de Științe a U.R.S.S. sînt considerate ca având tema terminată în *j* (iot) comp. линия «linie» tema линий-, vol. I. p. 168—169). Deci ar putea fi analizate și cele românești la fel. În cazul acesta pluralul lor ar fi egal cu tema. De fapt substantivul *vie*, rostit *viie* are un *-i-* provenit din *ń*, care ținea de temă: comp. forma bănățeană *vińe* (lat. *vinea* > *vinea* > *vine* > *viie)*, deci ca *baie* (comp. forma bănățeană *bańe)* (< sl. *banja* = *bana*) sau (cu *i* < *l'*) *femeie* (< lat. *familia famil'a)*, pe care le încadrăm în grupa substantivelor cu tema în *-i-* semivocalic.

Aparte trebuie grupate neologismele ca *alee, epopee, orhidee, maree*. Ele, conform indicațiilor ortoepice, trebuie rostite cum sînt scrise, nu *aleie*[1] etc. Prin urmare tema lor este în *-e-* (*ale-, epope-*) și terminația la singular este *-e*. La plural unele au terminația *-i* semivocalic (*idei)*, altele *-e (maree)*.

Nu poate fi acceptată nici analiza substantivelor de felul lui *cafea, vergea, stea, angara, basma*, propusă de Gram. Acad., anume că ele au la singular terminația *-ea* sau *-a* accentuați, iar la plural *-ele, -ale* (vol. I, p. 133)[2].

În aceasta grupă avem substantive de origine latină, cu forma de nominativ singular în diftongul monofonematic *-ea (măsea, stea, viței)*, în *-a* după consoană palatală *(vergea, purcea)* sau în *-ia (nuia)*. Tema lor este, la toate cazurile singularului, în afară de nominativ și acuzativ, și ale pluralului, terminată în *-l-*, la care se adaugă desinența *-e*: *măsel-e, stel-e, purcel-e, nuiel-e* (comp. lat. *maxillae stellae, porcellae, novellae)*. În grupa acestora s-au încadrat un număr însemnat de substantive mai noi, aproape toate de origine turcească, cu singularul nominativ în *-ea*: *belea—belel-e, cafea—cafel-e*; în *-ia*: *boia—boiel-e, maia—maiel-e*;[3] în *a*: *basma—basmal-e, mahala—mahalal-e*.

Nici substantivele neutre ca *ac, bilet, bici, brici, adevăr, auz, cîștig* n-au la singular terminație[4].

De asemenea nu se poate spune că substantive ca *butoi, alai* au la singular terminația *-i* semivocalic, iar la plural *-e* sau *-uri* (ibidem, p. 135)[5].

---

[1] Vezi Mic dicționar ortografic, ed. a II-a p. 24.

[2] Despre *zi* se spune că e «terminat la singular în *-i* [*l*] și are pluralul în *-le* (ibid.).

[3] Și dialectale *caia—caiel-e, saia—saiel-e*, (învechit) *raia—raial-e*.

[4] Din analiza făcută în Gram. Acad. (vol. I, p. 134—136), acestea din urmă ar trebuie să aibă pluralul **adevăruri, *anuri, *cîștiuri*.

[5] După această regulă, pluralul lui *alai* ar fi **alauri*.

BDD-A10300 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:20 UTC)

Adjectivele romînești sînt împărțite, atît în gramaticile noastre mai vechi cît și în Gram. Acad. (vol. I, p. 174—176), în două categorii: cu două terminații *(bun—bună, negru—neagră)* și cu o singură terminație *(verde)*.

Primă denumire însă se potrivește numai unora dintre adjectivele cu o formă de masculin și alta pentru feminin, ca *negru—neagră, mîndru—mîndră, argintiu—argintie*, căci cele de felul lui *bun, cald, vechi* n-au terminație la masculin, ci forma lor este egală cu tema.

★

Ar fi bine ca și gramaticile noastre să separe sufixele derivative de terminații, așa cum se procedează în gramaticile rusești [1]. Deci sufixele derivatelor de gen feminin, substantive și adjective, ca *păcăleală, bravură, păținie, agerime, tinerețe, frumușică* etc. să fie considerate *-eal-, ur-, -ani- -im-, -et-, -ic-*, iar *-ă* sau *-e* următori, terminații.

★

Îmbunătățiri și completări sînt necesare și în flexiunea verbului.

Formele verbale romînești, simple, sînt obținute după cum se știe, de la două teme: a prezentului (din care sînt formate: prezentul indicativ și conjunctiv, imperfectul, imperativul, infinitivul, gerunziul) și a perfectului (din care sînt formate perfectul simplu, mai mult ca perfectul, participiul și supinul) [2].

În afară de acestea se poate vorbi de temele compuse — prin adăugarea sufixelor flexionare, la una dintre cele două teme: tema imperfectului, a mai mult ca perfectului, a participiului și supinului.

În gramaticile noastre lipsesc reguli de aflare a temelor verbale sau, în Gram. Acad., unele sînt inexacte.

Potrivit indicațiilor date în Gram. Acad., tema prezentului (care are și «sufixe», dar numai la unele persoane) la verbele *cînta, tăcea, face, dormi, coborî*, luate ca model (vol. I. p. 268), s-ar înfățișa astfel: *cînt- / cînta- / cînta-, tac- / tace-, fac- / face-, dorm- / doarme- / dormi-, cobor- / coboară- / coborî-*. Se înțelege că variabilitatea aceasta a temei face imposibilă și analiza formelor verbale bazate pe tema prezentului (imperfectul etc.).

De fapt e necesar și e mult mai simplu să stabilim în felul următor tema prezentului a verbelor de mai sus astfel: *cînt- (cînți-), tac- (tăc-), fac- (făc-), dorm- (doarmi-, doarm-)*, iar ceea ce urmează după ele să fie considerat ca terminații (desinențe) personale [3].

---

[1] Vezi Akademia Nauk S.S.S.R., Grammatika russkogo iazîka, tom. I, p. 251, sufixele *-ot-a, -it-a*.

[2] Vezi Gram. Acad., vol. I. p. 259.

[3] La verbele de conjugarea I și a IV-a, ca *lucra-lucrez, povesti-povestesc, hotărî-hotărăsc-lementele-ez, -esc (-ăsc)* pot fi considerate ca sufixe (vezi acad. I. Iordan, op. cit., p. 450—451), le aș zice „mobile" întrucît apar numai în formele a patru persoane ale indicativului prezent. În altă situație sînt verbele *cuteza-cutez, reteza-retez* etc. la care *-ez* apare în toate formele verbului *(cutezam, cutezai, cutezat)*.

BDD-A10300 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:20 UTC)

De la tema prezentului sînt formate: imperfectul (prin adăugarea sufixelor flexionale: la conjugarea I *-a-*, la a II-a și a III-a *-ea-*, sau, după consoane palatale, *-a-*, la a IV-a *-ea-* sau, după consoane palatale sau *-r*, *-a-* [1], formîndu-se astfel tema, compusă, a imperfectului : *lăuda-*; *cădea-*; *tăča-*; *cerea-*; *făča-*; *auzea- munča-*; *hotăra-*, temă la care sînt adăugate desinențele personale: *-m*, *-i-*; *-m*, *-ți*, *-u*), prezentul conjunctiv, imperativul etc.

Nici aflarea temei perfectului simplu nu este mai bine rezolvată în gramaticile noastre. Cele mai multe gramatici nici n-au încercat să dea vreo regulă în această privință. Gram. Acad. dă una, însă inacceptabilă: « Tema perfectului simplu este formată din rădăcina verbului cu sufixul perfectului simplu care este: *-a-* pentru conjugarea I, *-u-* sau *-sa-* pentru conjugarea a II-a și a III-a, *-i-* pentru verbele de conjugarea a IV-a » (vol. I, p. 273), cu completarea: « cînd rădăcina verbului se termină în consoană, iar sufixul perfectului este *-se-*, se produc unele modificări la consoana finală a rădăcinii: *c*, *g* dispar *(zice, înțelegere*, perf. *zisei, înțelesei)* sau devin *p (coace, frige*, perf. *copsei, fripsei)*, de asemenea *d,t,n*, dispar *(pune, arde, scoate*, perf. *pusei, arsei, scosei)* » (p. 274—275).

Regula aceasta de formare a temei perfectului nu e acceptabilă, fiindcă. în afară de faptul că elimină din temă prefixul, mai are cusurul că elimină și sufixul verbal. Or este evident că la verbe ca (cu sufixul *--in-) mușamaliza, oficializa*, (cu sufixul *-is-*) *aerisi, economisi*, (cu sufixul *-ui-*) *chinui, lecui, păcătui* tema perfectului nu e formată din rădăcină *(aer-, chin-* etc.) ci în ea intră și sufixul verbal *(-iz-, -ia-, -iu-* etc.).

Pe de altă parte regula de formare a temei și a perfectului simplu, la verbele cu rădăcina terminată în consoană, cu sufixul *-se-* (ca *zice, înțelege, coace, frige, pune, arde, scoate)*, citată mai sus, deși pare ingenioasă, este forțată, căci aproape toate modificările consoanelor menționate s-au petrecut sau își au explicația în limba latină (comp. lat. *posui, arsi* etc.).

Tema perfectului se poate afla mult mai simplu și mai sigur: din forma perfectului simplu, prin înlăturarea desinențelor personale *(cînta-, tăcu-, făcu-, auzi-, coborî-)*. Se pare că în Gram. Acad. s-a încercat să se iasă din cercul vicios: perfectul simplu se formează din tema perfectului, care se află din forma perfectului simplu. Însă alt procedeu mai bun nu vedem. Așa doar se procedează și în alte limbi: în rusă nu poți afla tema prezentului sau a infinitivului dacă nu știi forma prezentului sau a infinitivului, în latină nu poți ști care e tema perfectului dacă nu știi forma perfectului.

Din tema perfectului sînt formate: mai mult ca perfectul (cu sufixul *-se-*, deci de la o temă compusă, *cîntase-)*, participiul (cu unele excepții) [2] și supinul.

---

[1] Deci sufixele imperfectului nu sînt identice cu ale infinitivului, cum greșit se spune în Gram. Acad., vol. I. p. 272.

[2] Vezi Gram. Acad., vol. I, p. 280.

BDD-A10300 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:20 UTC)

Am arătat unele lipsuri și greșeli dintr-un compartiment al gramaticii limbii romîne. Ele se datoresc fără îndoială slabei atenții acordate în trecut de învățămînt și de lingviștii noștri studiului limbii romîne contemporane. Prin reforma învățămîntului, limba romînă contemporană a devenit obiect de studiu de primă importanță în planurile tuturor școlilor noastre și ale institutelor de lingvistică ale Academiei R.P.R. S-au înregistrat în ultimul timp frumoase rezultate: « Gramatica limbii romîne », « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » și alte lucrări valoroase. Lingviștii și profesorii de limba romînă au datoria de a continua munca, cu eforturi sporite, pentru cunoașterea cît mai temeinică, pe bază științifică, a limbii romîne contemporane.

BDD-A10300 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:20 UTC)